

ПОСОЛЬСЬКИЙ КОРПУС УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН

У статті розглядається роль послів у розвитку дипломатичних відносин між Україною та Німеччиною. Увага приділена як послам України в Берліні та Бонні, так і послам ФРН в Києві, виділяються їх особистісні якості, необхідні для цієї роботи, та кадрові прорахунки української сторони.

Ключові слова: Україна, ФРН, дипломатичні служби, послы.

У січні наступного року відзначатимемо двадцять річницю встановлення дипломатичних відносин між Україною та Федеративною Республікою Німеччина. "Сьогодні між Україною та Німеччиною налагоджено досить потужне політичне та економічне співробітництво, яке наразі не використовує більшості свого потенціалу і потребує нового імпульсу" [8], – зазначалося у Щорічному (2011 року) посланні Президента України Верховній Раді України.

Важлива роль у розвитку міждержавних відносин належить послам, які в якості постійних посередників у двосторонніх відносинах мають можливість безпосередньо впливати на їх характер та динаміку. Дотепер Україну в Бонні та Берліні представляли шість послів: Іван Пісковий [11] (з березня 1992 року по червень 1994 року, на його каденцію припадають: офіційний візит Федерального канцлера Гельмута Коля до України 9-10 червня 1993 року, неофіційний візит Президента України Леоніда Кравчука до Німеччини 22-24 жовтня 1993 року, візит Прем'єр-міністра України Леоніда Кучми до Бонна та Мюнхена 4-6 травня 1993 року, обмін візитами керівників зовнішньополітичних відомств – Клаус Кінкель відвідав Київ 15-16 лютого 1993 року, Анатолій Зленко – Бонн 22-23 лютого 1994 року), Юрій Костенко [7] (з грудня 1994 року по вересень 1997 року, на його каденцію припадають: офіційний візит Президента України Леоніда Кучми до Німеччини 3-6 липня 1995 року, офіційний візит Федерального канцлера Гельмута Коля до України 2-4 вересня 1996 року, чотири зустрічі на вищому рівні на міжнародних форумах, обмін офіційними візитами глав парламентів – делегація Верховної Ради України на чолі з Олександром Морозом відвідала Німеччину 25-29 квітня 1995 року, делегація Бундестагу на чолі з Рітою Зюсмут – Україну 22-23 липня 1996 року, а також обмін офіційними візитами міністрів закордонних справ – Геннадій Удовенко відвідав Бонн 17-19 квітня 1997 року, Клаус Кінкель – Київ 29-30

липня 1997 року), Анатолій Пономаренко [12] (з жовтня 1997 року по січень 2004 року, на його каденцію припадають: чотири раунди українсько-німецьких консультацій на вищому рівні (28-29 травня 1998 року в Бонні, 8-9 липня 1999 року в Києві, 11-12 липня 2000 року в Лейпцигу та 6 грудня 2001 року в Києві), робочий візит Президента України Леоніда Кучми до Берліна 18-20 січня 2001 року, державний візит в Україну Федерального президента Романа Герцога 3-6 лютого 1998 року, офіційний і робочий візити в Німеччину Голови Верховної Ради України Івана Плюща відповідно 30 травня – 1 червня 2001 року та 29-30 травня 2000 року, офіційний візит в Україну Президента Німецького Бундестагу Вольфганга Тірзе 14-17 травня 2003 року, два робочих візити до Німеччини Прем'єр-міністра України Віктора Ющенка влітку 2000 року, робочий візит Прем'єр-міністра України Віктора Януковича 8-10 квітня 2003 року, сім візитів до Німеччини міністрів закордонних справ України та два візити до Києва Федеральному міністру закордонних справ Німеччини Йошки Фішера (офіційний – 22-23 червня 2000 року, робочий – 7-8 квітня 2003 року), Сергій Фареник [15] (з лютого 2004 року по липень 2005 року, на його каденцію припадають: п'ять українсько-німецькі консультації на вищому рівні в Берліні 19-20 лютого 2004 року, робочий візит Президента України Віктора Ющенка до Берліна 8-9 березня 2005 року, робочий візит до Мюнхена Міністра закордонних справ України Костянтина Грищенка 6-8 лютого 2004 року та робочий візит до Києва Федерального міністра закордонних справ Йошки Фішера разом із польським колегою Адамом Ротфельдом 21 березня 2005 року), Ігор Долгов [3] (з грудня 2005 року по травень 2008 року, на його каденцію припадають: чотири робочих візити до Німеччини Президента України Віктора Ющенка: 3-4 жовтня 2006 року, 8-10 лютого, 21-22 липня та 3 жовтня 2007 року, робочий візит до Берліна Прем'єр-міністра України Віктора Януковича 28 лютого 2007 року, три робочих візити до Німеччини міністрів закордонних справ України і три робочих візити до Києва Федерального міністра закордонних справ Німеччини Франка-Вальтера Штайнмайера, два з яких проходили у рамках багатосторонньої дипломатії та Наталія Зарудна [4] (з вересня 2008 року по теперішній час, на її каденцію припадають: офіційний візит до Берліна Президента України Віктора Януковича 30 серпня 2010 року, офіційний візит Голови Верховної Ради України Володимира Литвина 16-17 червня 2010 року, два робочих візити Прем'єр-міністра України Юлії Тимошенко 6-7 лютого та 8-10 грудня 2009 року, вісім робочих візитів до Німеччини міністрів закордонних справ України та два робочих візити до Києва керівників зовнішньополітичного відомства Німеччини).

Федеративну Республіку Німеччина так само представляли в Києві шість послів: граф Хеннеке фон Бассевітц (з лютого 1992 року по грудень 1993 року), Александр Арно (з січня 1993 року по лютий 1996 року), Ебергард Гайкен (з березня 1996 року по серпень 2000 року), Дітмар Штюдemann (з серпня 2000 року по липень 2006 року), Райнхард Шеферс (з липня 2006 року по липень 2008 року) та Ганс-Юрген Гаймзют (з серпня 2008 року по теперішній час).

На підставі компаративного аналізу інтегрованої інформації щодо керівників дипломатичних представництв України та Німеччини можна зробити наступні висновки.

За базовою освітою половина українських послів – філологи, один – історик, один – філософ, фахову освіту отримав лише кожен третій – Іван Пісковий та Анатолій Пономаренко. Третина мали науковий ступінь кандидата наук, один – доктора філософських наук. У той же час із шести німецьких послів п'ятеро – вісімдесят відсотків – мають юридичну освіту, всі без виключення пройшли дворічну фахову підготовку в дипломатичній школі МЗС ФРН, половина має докторський ступінь.

Середній вік на момент призначення на посаду посла України в Німеччині – трохи менше 50 років, стаж роботи на дипломатичній службі – в середньому 16 років, при тому що, наприклад, Сергій Фареник до того взагалі не мав до неї відношення. Характерно, що тільки перші два українські послі – Іван Пісковий та Юрій Костенко – мали на момент призначення стаж дипломатичної служби у понад 20 років, у їх наступників проглядається стійка тенденція до його скорочення. Тим не менше троє раніше вже очолювали дипломатичну установу.

Натомість середній вік на момент призначення на посаду посла Німеччини в Україні складає 59 років, що значно перевищує український показник. Ще більше різниця у середньому стажі попередньої роботи на дипломатичній службі – понад 29 років у німецьких послів. Дві третини з них мали на момент призначення досвід керівництва дипломатичною установою. Спільним для останніх п'яти німецьких послів є те, що вони пройшли школу роботи в референтурі Радянського Союзу та в посольстві в Москві. Александр Арно, Ебергард Гайкен та Дітмар Штюдemann, які належать до багатой на традиції групи експертів по Росії у німецькому МЗС ще з часів веймарської республіки, по два рази працювали в Москві, хоча властивий німецькій дипломатичній службі так званий "принцип генералістів", як правило, не передбачає практику подвійного застосування в одній і тій же країні. Крім того, вони так само, як і молодша генерація їх наступників, тісно пов'язані між собою професійними й особистими стосунками: спільною

роботою або ж у референтурі Радянського Союзу, або в посольстві в Москві, або по службовій вертикалі: центральний апарат – посольство. Так, наприклад, Александр Арно та Еберхард Гайкен у середині 1970-х років разом працювали в посольстві в Радянському Союзі, за десять років перший із них був постійним заступником посла, а другий у цей час очолював референтуру, яка спрямовувала роботу посольства. У 1989 році Еберхард Гайкен змінив Александра Арно на посаді постійного заступника посла в Радянському Союзі, а у 1996 році – на посаді посла в Україні. Так само Райнхард Шеферс у посольстві в СРСР у 1988-1991 роках працював під керівництвом Еберхарда Гайкена, а Ганс-Юрген Гаймзют там же у 1984-1987 роках – під керівництвом Александра Арно. Коли Дітмар Штюдемманн на початку 1990-х років очолював політичний відділ посольства в Російській Федерації, його куратором у центральному апараті міністерства, а потім у Відомстві Федерального канцлера був Райнхард Шеферс. За нашими спостереженнями, такі особисті зв'язки сприятливо впливають на наступництво у роботі як посольства, так і зовнішньополітичного відомства в цілому на відповідному напрямку.

Впадає в очі, що всі українські послы, за виключенням Анатолія Пономаренка, з різних причин пробули на посаді менше трьох років.

За майже двадцять років свого існування посольство ФРН у Києві жодного разу не залишалося без керівника на термін, який би перевищував необхідний для виконання формальностей по прибуттю нового посла. Натомість українське посольство тричі: у 1994, 2005 та 2008 роках – працювало від трьох до семи місяців під керівництвом тимчасових повірених. Певною мірою це свідчить про плановість кадрової політики щодо дипломатів вищої ланки.

Було б помилкою вважати, що посада посла ФРН у Києві є своєрідною синекурою перед відставкою у зв'язку з досягненням пенсійного віку, ураховуючи, що для трьох з них це була остання посада на дипломатичній службі. Навпаки, це свідчення високих вимог до професіоналізму та дипломатичного досвіду претендентів на посаду, яка, за існуючою категоризацією, входить до двадцяти п'яти найважливіших у системі закордонних установ зовнішньополітичного відомства Німеччини. За нашими багаторічними спостереженнями, це насправді "люди з гострим політичним зором, фундаментальними знаннями міжнародних проблем, які розуміються на питаннях економічного та культурного життя, вміють викликати повагу до свого слова, своїх вчинків та, зрештою, не позбавленні того почуття на кінчиках пальців – *Fingerspitzengefühl* (при спілкуванні, при добуванні й оцінці інформації), що відрізняє дипломата за покликан-

ням від "дипломата мимоволі"[6]. Адже сильною стороною кадрової політики німецького зовнішньополітичного відомства є її чітко регламентований у законодавчому плані механізм, що забезпечує планомірність професійного росту кожного окремого дипломата і, як наслідок, високий рівень керованості процесами функціонування його апарату в цілому. За неписаним правилом, кар'єрне сходження дипломата має відбуватися послідовно, уникаючи різких стрибків. Тим самим створюються передумови для того, щоб, набувши досвіду роботи на різних ділянках як у центральному апараті, так і у закордонних представництвах (у середньому 3-5 відряджень), він міг би увінчати свій професійний шлях посадою посла Федеративної Республіки.

Володіння мовою країни перебування є одним з невід'ємних інструментів діяльності дипломатичного представника, який, особливо у Німеччині – одному з наших найважливіших торговельно-економічних і політичних партнерів, повинен добре знати не лише її історію, економіку і культуру, але й відчувати її жителів, розуміти, чим вони живуть. Крім того, посол має роз'яснювати політику своєї держави, домагатися її розуміння та підтримки, а для цього треба дуже добре знати мову, багато читати, дивитися німецьке телебачення і розбиратися в тому, що в Німеччині відбувається. Тільки тоді дипломат може стати по-справжньому цікавий для своїх партнерів, тільки тоді вони зможуть вважати його рівним собі. Але, на жаль, із шести українських послів четверо не володіли німецькою мовою. Це, однак, складає, очевидно, певну традицію української дипломатії. Як зазначав у своїх "Спогадах" гетьман Павло Скоропадський, "у Берлін [послом] поїхав барон Штейнгайл, чесніший та шляхетніший українець, який мав лише німецьке прізвище, проте навіть не говорив німецькою, що, певна річ, було для його діяльності великим пробілом" [10].

Невипадково тому, що жвавий і збалансований розвиток політичного діалогу між двома країнами припадає саме на перше десятиліття, після чого його активність зменшується, дедалі більше перетворюючись на дорогу з одностороннім рухом. Так, у 2001-2010 роках відбулися лише два візити федеральних канцлерів Німеччини в Україну і жодного візиту федерального президента, у той час як керівники української держави вісім разів відвідували Німеччину, а прем'єр-міністри – чотири рази. Для порівняння: за той же період федеральні канцлери тричі відвідували Бухарест, федеральні президенти – ще тричі, президенти Румунії чотири рази наносили візити до Федеративної Республіки, керівники уряду – одинадцять [1].

Якщо незнання мови країни перебування не сприяє взаєморозумінню і розвитку двосторонніх відносин, то скандали з послами з кримінальним

підґрунтям, порушення німецьких законів, дипломатичних привілеїв з боку дипломатичного та адміністративно-технічного персоналу українських представництв об'єктивно завдають їм шкоду.

Такі факти скрупульозно фіксуються й аналізуються німецькою стороною, яка робить невтішні висновки, у тому числі щодо заявлених нашою країною зовнішньополітичних пріоритетів. Як зазначали автори монографії "Дипломатичний церемоніал і протокол", "в очах народу країни перебування дипломати зазвичай уособлюють державу, яку вони представляють. Тому поведінка посла і членів його представництва як у суспільному, так і в особистому житті повинна бути бездоганною. Моральні якості дипломатичних представників повинні бути головним критерієм при їх відборі та призначенні. Держава, що призначає своїм представником людину, яка не заслуговує поваги, не поважає і себе" [2].

Тим не менше Іван Пісковий був призначений послом України у ФРН, незважаючи на відсутність українського громадянства. Звичайно, це був непростий період становлення української дипломатії, і має рацію історик Георгій Касьянов, коли пише: "...у перші роки незалежності України катастрофічно не вистачало кадрових дипломатів, тому дипломатичні представництва (у тому числі в якості послів) заповнили письменники, журналісти, викладачі, вчені і навіть колишні дисиденти. Відсутність досвіду, базової підготовки, часто незнання мов придали українській дипломатії певну специфіку, що явно не працювало на престиж нової держави" [5]. От і у цьому випадку у колективі посольства незабаром розпочався конфлікт на ґрунті допуску до безкоштовних поставок автомобільної техніки, обладнання та інвентарю колишньої армії НДР в Україну, яким посол приділяв особливу увагу. Головним опонентом керівника установи виступив радник Володимир Огризко, завдяки зусиллям якого конфлікт набув публічного характеру [9]. В результаті Іван Пісковий був звільнений з посади, після чого залишив дипломатичну службу й зайнявся підприємництвом у Німеччині.

У липні 2005 року в рамках розслідування кримінальної справи Генеральною прокуратурою України стосовно діючого посла України Сергія Фареника, як колишнього керівника корпорації "Укрзіабуд", якому, зокрема, закидалася фальсифікація документів, було обрано запобіжне обмеження у вигляді заборони виїжджати за межі України до закінчення досудового розслідування [14]. І лише через два тижні після цього він був звільнений з посади [13]. Залишивши дипломатичну службу, Сергій Фареник переїхав на постійне проживання до Російської Федерації. Варто зазначити, що німецька сторона, володіючи, очевидно, відповідною інформацією, три місяці утримувалася від надання йому агреману.

Навіть із урахуванням різниці політичних та економічних потенціалів двох держав, історичного досвіду діяльності їх дипломатичних служб українська сторона при подальшій розбудові відносин з Німеччиною мала б більшою мірою враховувати як власні надбання, так і надбання наших партнерів, а також і прорахунки у кадровому забезпеченні на цьому важливому напрямку.

Stepanov V.A., Pakhomova N.I.

AMBASSADOR BUILDING OF UKRAINE AND GERMANY AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF BILATERAL RELATIONS

The article examines the role of ambassadors in the development of diplomatic relations between Ukraine and Germany. Attention is given to both the Ukrainian Ambassador to Berlin and Bonn, as well as ambassadors of Germany in Kiev highlighted their personal qualities necessary for this to work, and human errors of the Ukrainian side.

Key words: Ukraine, Germany, the diplomatic service, the ambassadors.

Степанов В.А., Пахомова Н.И.

ПОСОЛЬСКИЙ КОРПУС УКРАИНЫ И ГЕРМАНИИ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ДВУСТОРОННИХ ОТНОШЕНИЙ

В статье рассматривается роль послов в развитии дипломатических отношений между Украиной и Германией. Внимание уделено как послам Украины в Берлине и Бонне, так и послам ФРГ в Киеве, выделяются их личностные качества, необходимые для этой работы, и кадровые просчеты украинской стороны.

Ключевые слова: Украина, ФРГ, дипломатические службы, послы.

Джерела та література

1. AMBASADA ROMÂNIEI în Republica Federală Germania. – Режим доступу: <http://www.mae.ro/romanian-missions/3191>.

2. Вуд Дж. Дипломатический церемониал и протокол. Принципы, процедура и практика. / Джон Вуд, Жан Серс. – Издательство "Прогресс". – Москва. – 1974. – с. 35.

3. Долгов Ігор Олексійович // Вікіпедія-вільна енциклопедія – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Долгов_Ігор_Олексійович.

4. Зарудна Наталія Миколаївна // Вікіпедія-вільна енциклопедія – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Зарудна_Наталія_Миколаївна.

5. Касьянов Г. Украина 1991-2007: очерки новейшей истории / Георгий Касьянов. – К.: Наш час, 2008. – с. 114.

6. Ковалев А.Н. Азбука дипломатии (изд. 3-е, перераб. и доп.) / А.Н. Ковалев. – М., – "Международные отношения". – 1977. – с. 207.

7. Костенко Юрій Васильович // Вікіпедія-вільна енциклопедія – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Костенко_Юрій_Васильович.
8. Модернізація України – наш стратегічний вибір : Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – с. 133.
9. Не треба нас лякати батьківщиною // Молодь України. – №28. – 1994. – 1 квітня.
10. Павло Скоропадський. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 [Гол. ред. Ярослав Пеленський]. – Київ, Філадельфія. – 1995. – с. 266.
11. Пісковий Іван Миколайович // Вікіпедія-вільна енциклопедія – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Пісковий_Іван_Миколайович.
12. Пономаренко Анатолій Георгійович // Вікіпедія-вільна енциклопедія – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Пonomаренко_Анатолій_Георґійович.
13. Президент України; Указ від 26.07.2005 №1128/2005. Про звільнення С. Фареніка з посади Надзвичайного і Повноважного Посла України у Федеративній Республіці Німеччина [Текст]. [Електронний ресурс] // Президент України: офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/3027.html>.
14. Проводиться досудове слідство у кримінальній справі про розтрату газу [Текст]. [Електронний ресурс] // Генеральна прокуратура України: офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://www.gpu.gov.ua/ua/news.html?_t=publications&_t=rec&id=75737&fp=841.
15. Фареник Сергій Анатолійович // Вікіпедія-вільна енциклопедія – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Фареник_Сергій_Анатолійович.

Усаєнко І.А.

УДК 94(73):316.2:929Валлерстайн"19"

ЛІБЕРАЛІЗМ ТА СОЦІАЛІЗМ У СВІТОСИСТЕМНОМУ ПІДХОДІ І.ВАЛЛЕРСТАЙНА: КОНКУРЕНТИ ЧИ СОЮЗНИКИ?

У своїх роботах відомий американський мислитель І.Валлерстайн говорить про існування в межах капіталістичної світосистеми кількох провідних політичних ідеологій. Пануюча політична доктрина була названа вченим терміном "геокультура". За словами І.Валлерстайна, лібералізм, підпорядкувавши соціалізм своїм інтересам, залишався єдиною геокультурою протягом 1789-1989 рр.

Ключові слова: І.Валлерстайн, світосистемний аналіз, світосистема, світоімперія, світоєкономіка, центр, напівпериферія, периферія, консерватизм, лібералізм, соціалізм.

Проблема взаємовідносин різних соціально-політичних систем не є новою у суспільних науках, проте в полеміці, присвяченій їхньому аналі-